

MEÄNKIELI I DAGLIG ALLEHANDA 1778

Av Erik Kuoksu

Publicerad i Tidskriften Meänmaa Nr. 1/2020

Riksarkivets söktjänst ”Svenska dagstidningar”¹ gör det möjligt att via Internet söka i inskannade svenska dagstidningar från 1600-talet fram till förra sekelskiftet. I samband med sammanställandet av en annan text i detta nummer av Meänmaa sökte jag på termen ”lantalaiset”, och hittade helt oväntat en text, som har legat dold för världen i mer än 240 år, nämligen en dikt som på finska och svenska hyllar drottning Sofia Magdalenas första graviditet, som var efterlängtd eftersom hon och kungen, Gustav III, år 1778 hade varit gifta i 12 år utan att ha fått barn.

Dikten återfinns i ”Dageliga Tidningar eller: Dagligt Allehanda N:o 223. den 30 September 1778, Onsdag” och är skriven av någon med initialerna J.B. som uttryckligen kallar Norrbotten sin ”kära födslobygd”. Den är troligen den första publicerade texten skriven på den finska som kom att utvecklas till meänkieli. Texten är särskilt intressant eftersom författaren själv har gjort en fri översättning av texten till svenska – den är så att säga en Rosettesten för 1700-talets proto-meänkieli.

Drottningens ”wälsignade tillstånd” och i ännu högre grad födelsen av en tronarvinge (som kom att bli kung under namnet Gustav IV Adolf) den 1 november 1778 frambringade en panegyrisk störtflod av säkert delvis djupt kända, delvis opportunistiska välgångsönskningar och hyllningar till kungahuset. Många av dem som fattade pennan var glada amatörer, och deras alster är numera bortglömda med undantag för något enstaka pekoral, som den vers borgmästare Sven Peter Yckenberg i Uppsala vid prinsens födelse satte upp i en illumination i sitt fönster:

”Vor Gustaf stor till kropp
som han är stor till namn,
han både solens opp-
och nedgång tog i famn.”

Av ungefär samma kvalitet som Yckenbergs var följande vers, som återfinns i Carlstads Wecko-Tidningar N:o 30 den 1 augusti 1778 under rubriken ”Hjertats osminkade önskan i anledning af den nya glada Tidningen från Kunga huset”:

---

1 <https://tidningar.kb.se>

”O Mildhets Gud, som i vårt Kunga Par
Din ljufva bild oss närmast visat har,
Låt än din godhets högd i Kunga-Huset råda!
En Telning skute fram, at framgent sällhet båda!”

Den 25 november 1778 rapporterade tidningen Hwad Nytt? Hwad Nytt? om de illuminationer som kunde ses i Stockholm med anledning av kronprinsens födelse. Till exempel sågs hos biskop Olof Celsius på Riddarhustorget ”en Colonnade af et rundt Tempel och, imellan pelarne, et rökande Altare, med underskrift:

Wälkommen, Wasars Son,
Blif Tre G U S T A V E R S Like!
Pryd länge Swea Thron,
Men sent Dit ärfda Rike!”

I samma tidning publicerades också en mängd kortare och längre verser, däribland en lång dikt av Carl Gustaf (af) Leopold. Här är ytterligare två exempel:

”Första GUSTAF ljust spridde
Widt och bredt uti sit Land;
GUSTAF ADOLPH modigt stridde,
Dödde; men fick öfwerhand;
Under tredje G U S T A F S Spira,
Frod och trohet wäldigt gror;
Wi den **fjerd**es Födsel fira:
Kong är Far och Drotning Mor.”

”Lef säll, SOPHIA MAGDALENA!
Du Andre GUSTAF ADOLFS Mor;
Ej afund sjelf kan Dig förmena,
At älskas och at kallas Stor.
Din Ätt i flere tusen leder,
Til werldens sidsta, widge sig!
Det blifwe störste Kongars heder,
Sin härkomst leda ifrån Dig.”

Den nu återfunna dikten passar både tematiskt och stilistiskt väl in i detta sammanhang. Den är inte något mästerverk, men inte heller ett pekoral, utan en välkomponerad och välformulerad hyllningsdikt, skriven av

en person som inte var obekant med tidens litterära konventioner. Det är väl också just det konventionella och formalistiska i 16- och 1700-talets furstepanegyrik gör att vi idag har svårt att uppskatta denna genre.

Här är dikten i sin helhet:

”Utdrag af et Bref til en Wän i Stockholm.

Min kära Broder!

På din anmodan har jag vågat, at på Finska språket, uti bunden skrifart, förklara våra Landsmän, Norbotningars, innerliga fägnad öfwer Hennes Maj:ts vår Allernådigsta Drottning's wälsignade tillstånd.

Skulle uti et oupbrukat språk, några Prosodiska fel, i synnerhet i denna vers-art förekomma, så hoppas jag at både Läsaren och du sådant öfwerser.

Laulaka Lantalaiset, ilo Laulua Luikuta Lappi,
Pitkäsä pohian pääs, tuon Tunturi cuckulan alla
Koska Ruohtisa viel, Perilistä valdika toivo;
Jo se caikesa maas, ilo reimun Huovisa tuotta,
Laulaka Lantalaiset, ilo Ruohtisa Suomesa soikon,
Wielä pysyä saa, sen suren Giöstäjan² jälken
Valdika Ruohtin maan, tulevaisten suresa sugus
Laulaka Lantalaiset, sekä pohias ett' etelän ilmas,
Ruohtin Sangari suur', Maan Isä, setä myos Äiti,
Kyttäkä caikin yhteen, sitä surta Jumalan armo,
Cuin on toivosa viel, Perindö Crunua cohtan:
Wariele valdias ain', sinun suurta siviätä työtäs
Wariele Lapsukaisen, ihmisten tullesa seuraan,
Wariele vaivasa myös Maan Äiti courisa covis,
Nin me Uhria tuom', sekä pohias ett' etelä maalda
Jumalan istumele, sydämmen nöyräsä pyynnös.
Waan sinä pohian maa, sinä sakas syndymä paicka;
Jos minä puhua saan, jos solmu sanosa voisin
Tulkita mielesi nin, cuin sopis Ruhtinan edes,
Nin minä sanokin jur, mitä siviä cansa Cuningan
Halaja toivosa nyt, ett' syndyis Perindö Prinssi
Waan ej typerä voi, Runoniecka sanoja pjrtä
Andakon armias jos se tulisi vielä Prinsessa

---

2 Kyöstäjä är en äldre tornedalsk form av namnet Gustav, som idag lever kvar som gårdsnamn i bland annat Lovikka och Säivis.

Laulut sopivat ain', ilo veisut Jumalan edes,
Laulaka Lantalaiset, ilo virsiä viritä Lappi
Että cajahus äckinäisestä, yli Tunturin astuis
Josta sanoma sais, vikevimmät lendimet ajan
Tietua viemään pois, yli Rudian avaran aukon.
Tietua Ruohtin man, ilo päivät ollesa Suomes
Cajahus jälkiperin, ett' Wuokati vuoria³ vastais
Laulaka Lappalaiset, ain Enara virtain vieres
Sanoma josta myös, yli lavian itäsen ilman
Culkisi fjrusesti, sekä Turkin, Tattari maile.

J.B.

Version af föregående.

Sjunger Landtmän, och qwäd dina glädje-sånger du Lapp-allmoge
Ytterst där Norland slutar sig, in wid fjällarnes högder,
Emedan man nu äger hopp Swerige om en Arfwinge till Spiran;
Fägna höres ju i alla orter, och glädjen är ypperlig i Hofwet.
Sjunger Landtmän, och stämmer in med edra Rune-sånger j Lappar,
Himmelen är oss blid, låtom oss i Swerige och Finland wara glade,
Ännu förblifwer efter Den Stora GUSTAF
Riks-Spiran inom Dess Efterkomlingars Ätt;
Sjunger Landtmän, både i Östra och Nordiska orter,
Sweriges Stora Hiälte Landets Fader, tillika med Landets Moder,
Priser gemensamt Den Stora Gudens nåd
Som oss lofwar förhoppning om wärn för Rikets Arfwe-Krona.
Beware Allmagten altid Sitt stora och behageliga werk!
Beware Gud det lilla Konunga-Barnet wid Dess ankomst till oss!
Men beware ock, o Gud! Landets Moder uti hennes åkommande nöd;
Så wilje wi frambära offer både ifrån Söder och Nord
Inför Din Thron, utur våra hjärtans innersta fatabur.
Men Norbotn, du min kära födslobygd,
Om jag finge säga, om jag kunde med bundna ord uttolka
Ditt innersta så, som höfwes för en Drott,
Så skulle jag förklara. Hwad Konungens menlösa Folk
Längtar och hoppas, att få fägna sig öfwer en Arf-Prinses födelse;

---

3 Vad som avses med "Wuokati vuoria" är oklart. Det finns en ort vid namn Vuokatti i Sotkamo i Kajanaland (numera känd som skidsportort), men det verkar osannolikt att det är den platsen J B syftar på.

Men en dålig Runevers sjungare förmår ej rista tjänliga ord;
Gifwe dock Gud! at wi finge en Prinsessa,
Wår glåde skall likafullt inför Gud instämma.
Sjunger Landtmän, och stämmer in med edra Rune-sånger j Lappar,
Så at Echo må hastigt stöta til Fjellarne,
Hwarifrån ryktet måtte få tidsens snabba wingar,
Til at frambära bodet öfwer de widsträckta Norrska fälten
Om Sweriges och Finlands allmänna glädje.
Sjunger j Lappar lång bort wid Enara elfwar
Så at Echo må gifwa återfall, ända till Wuokati bergen,
Hwarifrån ryktet åter mått få öfwer Östliga werlden
En hastigare fart, ända fram til Turkiska och Tartariska Länder.

J.B.”

Vem var J. B?

Vem var då denne J.B? Förutom initialerna vet vi alltså att författaren var född i Norrbotten, som ännu inte var beteckning på ett landskap eller ett län, utan betecknade landskapet Västerbottens nordligaste del. Han behärskar uppenbarligen traktens finska språk, vilket bör tyda på att han var infödd i Tornedalsområdet. Språkbehandlingen tyder på att författaren var en man av en för tiden och trakten mycket ovanlig bildning. Han hade också kontakter utanför Norrbotten, eftersom han i Stockholm har en vän, som liksom han själv härstammar från Norrbotten och som han står så nära att han kallar honom ”broder”.

I dikten kontrasteras ”lantalaiset” och ”lappalaiset”; de bofasta och samerna. Det är inte otänkbart att dikten är tänkt att spegla tidens förhållanden i själva Torne älvdal, men det är också möjligt att ”lantalaiset” och ”lappalaiset”, precis som 150 år senare, syftar på de tornedalska nybyggarna och samerna. Det kan tyda på att författaren hade anknytning till Torne lappmark.

Initialen J betecknar oftast vid den här tiden namnet Johan eller Jakob (mer sällan Isak). B är en ovanlig bokstav i Tornedalska namn. Vi kan nog direkt utesluta att B betecknar ett fadersnamn eller tornedalskt gårdsnamn. Då återstår som jag ser det enbart tre tornedalska släkter som på 1700-talet hade tillräckligt god samhällsställning och namn som börjar på B, nämligen Bucht, Brunnius och Björkman.⁴

Bucht?

Släkten Bucht framträder i Tavastland under 1600-talets första hälft. Militären Gustav Bucht (1696-1759), som slutade sina dagar som kapten vid Västerbottens regemente och husbonde på Hannukkala gård i Tengeliö, flyttade till Tornedalen under stora nordiska kriget. Han och hans hustru Brita Rockstadia hade minst nio barn; Isak (klockare i Torneå från och med åtminstone 1775 till sin död 1806), Petter (rådman i

---

⁴ I Torneå fanns vid samma tid en tullbesökare Johan Bäckström, en handlande Johan Biörn, en vaktmästare Jakob Bäckström och en tullbesökare Johan Bäck. Dessa känns inte som särskilt sannolika kandidater att vara diktens J B.

Uleåborg), Gulich (byggmästare i Torneå), Katarina, Gustav (tingstolk, efterträdde fadern på Hanukkala), Anders (hökare i Stockholm), Lars (sockenskrivare i Karl Gustavs socken), Samuel (handlande i Stockholm) och Gabriel (husbonde på Iivari gård i Torakankorva). Många ättlingar till släkten Bucht finns idag i Tornedalen och annorstädes.

Varken någon Johan eller Jakob återfinns alltså bland Gustav Buchts söner. Om man kan tänka sig att författarens ”J” skulle syfta på Isak är det ju en lockande tanke att dikten skrevs av Isak Bucht och att ”brodern” i Stockholm verkligen var någon av hans bröder Anders eller Samuel. Det som talar mot denna hypotes är dels att ”brodern” i Stockholm också uttryckligen kallas ”vän” – och det är väl sannolikare att en vän kallas broder än att en broder kallas vän. Det är också tveksamt om klockaren Isak Bucht verkligen hade den litterära förmåga och tidsenliga bildning som krävdes för att författa en dikt av så förhållandevis avancerat slag som 1778 års hyllningsdikt.

Brunnius?

Släkten Brunnius kom till Tornedalen 1691 med bondsonen Erik Olofsson Brunnius, född i Brunne i Gudmundrå socken 1660. Han slutade sina dagar som kyrkoherde i Övertorneå och avled 1741. Eriks söner Olof och Erik stannade kvar i Tornedalen.

Olof Eriksson Brunnius (1700-1757) var slutligen komminister i Nedertorneå. Hans son Karl Brunnius (1738-1772), komminister i Nedertorneå, hade en son Johan Brunnius, som så småningom blev prost i Skällvik i Östergötland, men då denne Johan Brunnius var född så sent som 1765 kan han inte ha varit identisk med författaren till 1778 års dikt. Även Olof Eriksson Brunnius hade en son vid namn Johan, född i Torneå 23 december 1735, men denne Johan Brunnius avled redan den 11 mars 1736, och kan alltså inte vara diktens J.B.

Olof Eriksson Brunnius bror Erik Eriksson Brunnius (1706-1783), slutligen kyrkoherde och prost i Nedertorneå, hade flera barn, dock inga med initialen J. Han själv, som enligt en notis i Inrikes tidningar den 1 augusti 1774 var finsktalande,⁵ skulle annars ha varit en lämplig författare till dikten om han hetat Johan eller Jakob istället för Erik, eftersom han 1731 skrev och tryckte några bröllopsverser vid sin bror Olofs giftermål, och år 1771 rentav höll ett tal som på konungens födelsedag prisade Gustav III:s ”antråde till regeringen”, vilket rapporterades i Inrikes tidningar N:o 60 den 22 augusti 1771. Vid samma tillfälle höll också Erik Brunnius brorson, den tidigare nämnde komministern Karl Brunnius, ett tal om Gustavernas förtjänster:

”Torneå d. 18 Julii.

Den 6 sistl, som war Hans Kongl. Maj:ts Höga Namns-Dag, församlades efter kallelse af Magistraten, samtelige ortens ämbetsmän och Stånds-Personer med deras Fruntimmer, samt Stadens Inwånare af bägge Könen, på stora Rådhus-Salen kl 3 e.m. Och sedan Borgmästaren Burström gifwit tilkänna ändamålet af

---

5 ”Majoren och Riddaren Urban R. Palmstruch” höll den 6 mars 1774 i Nedertorneå sockenstuga ett ”Tal, som blef straxt tolkad på Finska af Probstén Brunnius.”

detta sammanträde, samt at Probsten Magist. Brunnius åtagit sig att tolka Stadens och Ortens underdånigste fågnad öfwer Hans Kongl. Maj:ts Höga anträde til Regeringen, höll bem. Probst et til detta Ämne tjenligt tal hwilket under tilönskan af all Hög Kongl. Lycksalighet och wälsignelse öfwer Hans Maj:t, Hennes Kong. Maj:t Drottningen, och Hela Det Höga Kongl. Huset, slöts med Psalm N:o 84; hwarwid de å Rådstufwutorget emot Sjön planterade 16 Canoner lossades i flere omgångar.

Likaledes föreställde Comministern Carl Brunnius uti et Tal, de stora Förtjenster, som Rikets framfarne Konungar, Glorwördigst i åminnelse, GUSTAV den I:ste och GUSTAV den II:dre, ADOLPH, hade af Fäderneslandet och Religionen, hwilkas odödeliga Minne jämte Hans Maj:ts Höga och Lysande Egenskaper, göra denna dagen till en af de gladaste i hela året. Sluteligen sjöngs 7:de Versen av Psalm N:o 358, under ständig Canonade; Hwarefter Probsten Brunnius med wälsignesle beledsagade samtliges innerliga och trognaste önskan, at Den Alsmäktige Guden täcktes Nådel. Göra Hans Kongl. Maj:ts Regering mång-årig och Lyckosam!

Wid detta Högstglädjefulla tilfälle, blefwo närwarande undfågna, och lossades wid det Höga Kongl. Skålarne drickande tillsammans 150 Canonskott, under allmänt Frögderop: Lefwe G U S T A V Sweriges Konung!

Utom andra Prydnader, sågs wid ingången til Rådhuset så ock främst i Rådhus-Salen, Hans Maj:ts Höga Namns Chiffre med Inscriptioner.”

Tidningsartikeln visar om inte annat att Torneås präster och borgerskap låg helt rätt i tiden när det gällde hur en kung skulle hyllas.

Hos medlemmar släkten Brunnius hittar man alltså både en litterär ådra och en underdånig beundran för kungahuset. Trots detta måste man nog (kanske något motvilligt) avskriva Brunnierne som författare till dikten, eftersom ingen lämplig J Brunnius fanns till hands år 1778.

Björkman?

Släkten Björkman härstammar enligt Leonard Bygdéns herdaminne för Härnösands stift från ”en förmögen bonde och tolfman Johanni på Björke, där den gamla Neder-Torneå kyrka är byggd”.⁶

I själva verket härstammar släkten, Bygdén till trots, från bruksbokhållaren och rådmannen Karl Björkman i Torneå stad, vilken vilken bör ha avlidit 1705, eftersom han kallas ”salig” i 1706 års mantalslängd, där hans änka Gertrud Andersdotter Hellant⁷ tas upp i hans ställe. Karl Björkman kan mycket väl ha härstammat från just Pirkkiö, och tagit sitt namn av ursprungsorten, som på 1600-talet vanligen skrevs Björkön, men någon nämndeman Johan i Pirkkiö låter sig inte med lätthet identifieras i bevarade källor.⁸ Karl

6 ”Björke” är förstås Pirkkiö i Nedertorneå.

7 Gertrud Andersdotter Hellant härstammade från de allra främsta släkterna i Torneå stad. Hon var dotter till borgmästaren Anders Torfastsson, vars hustru Gertrud Nilsdotter Oravainen var dotter till rådmannen Nils Nilsson Oravainen i Torneå, vilken i sin tur var son till lappfogden Nils Nilsson Oravainen i Nedre Vojakkala. Gertrud var änka efter rådmannen Henrik Hansson Chore, som tillhörde en gammal birkarlssläkt från Övre Vojakkala.

8 Det är tänkbart att denne Johan levde ett par generationer innan Karl Björkmans livstid. Han skulle i sådana fall kunna vara identisk med nämndemannen och riksdagsmannen Johan Mårtensson, som var husbonde på Äijälä gård i

var däremot gissningsvis släkt med rådmannen Erasmus Larsson Björkman i Gamlakarleby i Österbotten – kanske var de bröder.⁹

Karl Björkman var säkerligen far till Lars Karlsson Björkman (1690-1745), som från och med åtminstone 1716 var länsman i Nedertorneå och var bosatt i Torneå stad.

Lars Karlsson Björkman hade tillsammans med sin hustru Katarina Limingia förutom sonen Karl Björkman (länsman i Nedertorneå) och sonen Erasmus Karlsson Björkman (faktor i Hellälä i Nedertorneå), sonen Johan Björkman (1715-1788), som föddes i Övre Vojakkala under flykten från ryssarna, skrevs in som student i Uppsala 1732 och avlade prästexamen 1740. Efter att ha verkat som präst i Kengis och Kautokeino blev han 1754 skolmästare vid lappskolan i Gällivare. 1758 blev han kyrkoherde där. Johan Björkman tycks ha varit en allmänt aktad person, och han var utan tvivel finsktalande. Han efterträddes som kyrkoherde i Gällivare av sin son och sonson, som båda liksom han själv hette Johan Björkman. Sonsonen avled 1870 och får liksom sin far sägas ha levat nästan helt på sin duglige farfars förtjänster. Idag härstammar en ganska stor del av Gällivares befolkning från släkten Björkman.

Johan Björkman (1715-1788) hade rätt initialer, var född i Norrbotten, var finsktalande, tillbringade sin ungdom på universitet och hade dessutom under större delen av sitt yrkesliv verkat i de finsktalande delarna av lappmarken, vilket kan förklara det till synes osökta motsatsparet lantalaiset/lappalaiset i dikten. Hans släkt kom från Torneå stad, så den ”vän” han tillskrev i Stockholm kan ha varit någon av de många torneåbor som under 1700-talet bosatt sig i huvudstaden.

Jag anser sammantaget att Johan Björkman är den mest sannolike författaren till 1778 års dikt – men säker är jag inte. Jag hade känt mig tryggare i slutsatsen att Johan Björkman är diktens upphovsman om han hade varit känd som författare till någon annan tryckt text, eller i likhet med Erik och Karl Brunnus, hade kunnat visas vara upphovsman till andra panegyriska kungahyllningar i samma stil som 1778 års dikt.

Pirkiö 1613-15 och senare på en gård (antagligen sedermera Viikki gård) i Vuono 1621-65. Johan Mårtensson, som var gift, men inte hade några till namnet kända barn, var son till fogdekarlen, birkarlen och tolken Mårten Enevaldsson Nylänning, husbonde på Äijälä i Pirkiö 1584-1605.

9 Det är lockande att se bruksbokhållaren Lars Erasmusson (+1677) och Margareta Arendtsdotter Grape som föräldrar till Erasmus Larsson Björkman och kanske också till Karl Björkman. Det saknas dock helt bevis för detta, och det faktum att Lars och Margaretas två kända barn Arendt och Sara antog namnet Renmark talar starkt mot det.